

De la (im)possible objectivitat de la Història

A propòsit del debat de les Humanitats i de l'informe de la Real Academia de la Historia

Juli Capilla

ELS problemes que planteja l'ensenyament de la història són, si fa no fa, els mateixos que els de la configuració d'aquesta disciplina com a ciència social. Sobre això hi ha un prolongat debat epistemològic, i de fet ja en van parlar a bastament, al segle XIX i a primeries del XX, pensadors i historiadors de les ciències socials tan rellevants, com ara, entre molts altres, Émile Durkheim, Auguste Comte, Max Weber o, ja entrat el segle XX, Karl R. Popper.¹ El perill o la possibilitat que la història siga manipulada pels poders socials i polítics, constitueix el handicap més sòlid i problemàtic a què han d'enfrontar-se els historiadors, precisament perquè qüestiona la naturalesa científica de la disciplina. El present treball tractarà, d'una banda, de parar esment al debat historiogràfic entorn de la pretesa objectivitat en el tractament de la història. I de l'altra, mirarà d'exemplificar aquesta suposada deriva ideològica de la història amb l'anàlisi de l'informe que la Real Academia de la Historia va fer públic el passat 28 de juny de 2000 com a bestreta que havia d'aplanar el terreny a l'acceptació social de la reforma de les Humanitats elaborada

per la ministra d'Educació, Cultura i Esports del PP, Pilar del Castillo. I tot plegat ho il·lustrarem amb un repàs del que ha estat l'ensenyament de la disciplina de la història al llarg dels dos darrers segles, amb una valoració detallada del període que va de l'arribada al poder del franquisme fins als nostres dies.

UNA HISTÒRIA SENSE IDEOLOGIES?

Per què té la història aquest terrible poder performatiu que duu a què tothom vulga reconstruir-la a imatge i semblança seua? Per quins set sous els governs tracten de fer servir la història al dictat dels seus interessos? És possible l'objectivitat en la construcció del discurs històric? De quina manera podem transmetre'n un coneixement imparcial per mitjà de l'ensenyament? La clau de volta que explica la manipulació a què ha estat sotmesa la història ve determinada pel caràcter especialment atractiu d'una disciplina creadora d'identitat. Un caramel massa abellidor, doncs, com per a balafiar-lo impunement i de manera gratuïta. Fóra d'idiotes, deu ser el raonament de la classe política, de no servir-se'n i aprofitar-se'n en funció dels

Juli Capilla és llicenciat en Filologia Catalana, periodista i escriptor.

interessos ideològics i «nacionals», en primera instància de l'Estat-nació, i subsidiàriament del partit entronitzat conjunturalment en el poder.

Pel que fa a la possible subordinació de l'historiador respecte del govern circumstancial de torn, d'una banda, i de l'estat-nació, d'una altra, és interessant la conclusió a què arriba Eduardo Manzano, autor, juntament amb Juan Sisinio Pérez Garzón, Ramón López Facal i Aurora Rivièrre, del llibre *La gestión de la memoria. La Historia de España al servicio del poder*.² Segons Manzano, el «professional de la història» es caracteritzaria per la dependència que té del poder, perquè està obligat a adaptar-se permanentment a les lleis del mercat cultural i historiogràfic, i per la necessitat d'obtenir reconeixement públic. La funció de l'historiador quedaria relegada gairebé únicament a un poder facultatiu de legitimació política del govern de torn, o del discurs més o menys «nacionista»³ que de manera diacrònica s'haja pogut desenvolupar al si de l'estat.

Hi ha raons per a pensar que, en el context de la globalització i del multiculturalisme –i la Unió Europea n'és l'exemple que tenim més a l'abast–, la temptació d'utilitzar la història en interès propi és més apressant ara que no pas fa unes dècades.⁴ I ho és perquè, amb l'avanç d'aquesta globalització, els vells i poderosos estats nascuts a redós de la crisi de l'*Ancien régime* s'adonen, per primera vegada en la història, que les seues «fronteres» estan seriosament amenaçades, i no precisament per poders militars enemics. No obstant això, aquesta dependència suposadament intrínseca de la història i dels historiadors respecte del poder polític no ha aconseguit d'esvair completament les velles aspira-

cions d'objectivitat de la disciplina i dels qui s'hi dediquen de manera professional. L'historiador britànic Eric J. Hobsbawm⁵ ha parlat de la necessitat i de la responsabilitat que té avui l'historiador de sotraure's d'aquesta insidiosa dependència. A més a més, Hobsbawm denuncia el fet que els ideòlegs d'un cert tipus de nacionalisme recorren ben sovint a la història a la recerca de la megalomania que justifique el seu discurs etnonacionalista i que, en conseqüència, legitime l'acció política que està d'acord amb aquesta ideologia:

Desde el momento en que el nacionalismo busca en todos los casos legitimarse a sí mismo y a sus propios objetivos políticos remontándose a un pasado común, este hecho debería suscitar automáticamente la reticencia y el escepticismo de los historiadores profesionales. En efecto, aquello que los ideólogos, los que fomentan el odio nacionalista, y hasta los asesinos afirman que saben acerca del pasado proviene, en última instancia, de quienes han estudiado ese pasado, es decir, de los historiadores.

Al meu parer, les aspiracions d'objectivitat i d'independència de la disciplina de la història de què parla Eric J. Hobsbawm són tan legítimes com escaients, sobretot si tenim present la importantíssima funció que exerceixen aquests criteris metodològics en el desenvolupament «científic» del discurs històric: la història, igual que la resta de les ciències socials, ha d'aspirar necessàriament a la imparcialitat, si és que realment vol accedir a la credibilitat pública, condició *sine qua non* per a la mateixa continuïtat de les ciències socials. Una altra qüestió ben diferent és si

podem o no deslliurar-nos de la perspectiva que triem a l'hora d'elaborar els discursos històrics. Tot dependrà, en primera instància, del cristall amb què mirem els fets històrics; çò és, de la perspectiva nacional o sociolingüística amb què abordem la narració d'aquests fets. Un exemple: la significació de la Guerra de Successió (1700-1714) és força diferent, quan no contrària, segons llegim la narració d'un historiador català o d'un historiador castellà, posem per cas, amb l'agregant de la ideologia a la qual s'adscriuen tots dos historiadors. Com en la famosa copa de Rubin, tots dos historiadors se situen davant de la mateixa figura (els fets històrics). Un, però, hi veurà la copa (un estat homogeni que irradia des del centre peninsular). L'altre, en canvi, en percebrà una de les cares perifèriques (una Catalunya històricament minoritzada i sotmesa). En aquest sentit, la posició de Hobsbawm és més aviat conservadora i, per tant, mira de demonitzar un moviment, el del nacionalisme, nascut a mitjan segle XIX que, a desgrat dels vaticinis de mal averany d'insignes pensadors d'aquell segle, com ara Karl Marx o Friedrich Engels, s'ha convertit en el «déu de la modernitat», segons expressió de Josep R. Llobera.⁶ L'etnocentrisme implícit de Hobsbawm és simptomàtic d'un nombre considerable d'historiadors i intel·lectuals pertanyents a l'àmbit de la cultura anglosaxona, poc avessats a fenòmens identitaris la complexitat dels quals els és del tot aliena, per tal com les recialles nacionalistes que tenen més a prop no mostren, ni de bon tros, la vitalitat dels moviments de reivindicació nacionals a la península ibèrica o als països de l'antiga Iugoslàvia. O bé perquè han fixat la seua visió del nacionalisme exclu-

sivament en la desgraciada història d'una època molt delimitada: l'Europa d'entreguerres. Aquest esbiaixament era present, probablement, en pensadors de la talla d'Ernest Gellner o Isaiah Berlin,⁷ i ha estat heretat per historiadors actuals com Timothy Garton Ash, tot i que amb excepcions significatives com ara Paul Preston.⁸ Cal dir, de tota manera, que precisament en l'àmbit anglosaxó es pot constatar avui un interès creixent, matisat i molt penetrant, per la complexitat dels fenòmens de caire nacional i per la diversitat dels nacionalismes.

Pel que fa al nacionalisme, hauríem d'anar amb peus de plom amb tots aquells que es dediquen sistemàticament a criminalitzar-lo; perquè, ben sovint, encabeixen tots els nacionalismes, siguin democràtics o no, en el mateix calaix de sastre, i ho fan sense reconèixer que ells professen, també, una altra mena de nacionalisme. En un article⁹ en què feia un balanç del que havia estat el segle XX, el catedràtic de la Universitat d'Alcalá de Henares, Gabriel Tortella, arribava a la conclusió que «Capitalismo, globalización y estado de bienestar son los grandes logros sociales que el siglo que se va lega al que viene. Las herencias negativas son el nacionalismo, la superpoblación y la agresión a la naturaleza.» M'agradaria saber, però, a quina mena de nacionalisme es refereix Gabriel Tortella quan en parla com un dels mals del segle XX.

La conclusió que comencem a albirar després d'aquesta diatriba desordenada entorn de la «ciència» de la història, és que l'objectivitat en el desenvolupament dels discursos històrics és força problemàtica, tot i que l'historiador hi hauria d'aspirar sempre. Ara bé, el que sí que resulta bastant obvi és que els discursos dels profes-

sionals de la història estan lligats en major o menor mesura a la mena de nacionalisme del qual parteixen, ben sovint implícitament, sense dir-ho i, de vegades fins i tot sense ser-ne conscients (perquè no en tenen necessitat). Però abans de formular un judici o una tesi més o menys rebutjable entorn de la científicitat de la història, continuem amb la nostra hipòtesi, tot centrant-nos en l'exemple del tractament de la història a l'Estat espanyol.

LA HISTÒRIA

«INVERTEBRADA» D'ESPANYA

No cal dir que el sistema educatiu constitueix el mitjà de què se serveix l'estat per transmetre una determinada ideologia nacional. És allò que en diem el currículum ocult. O també, per dir-ho en paraules de Julio Aróstegui,

el mecanismo fundamental de transmisión del conjunto de valores que una comunidad considera esenciales para su coherencia, permanencia y reproducción, en un papel de agente de socialización compartido con la familia y otras entidades sociales públicas o privadas de menor relevancia. [...] A estos procesos de integración que aseguran la permanencia de las bases constitutivas de la sociedad –valores, orden, memoria, historia– no son ajenos, sino todo lo contrario, los parámetros que definen el sistema político de una comunidad como órgano máximo de toma de decisiones y de asignación de los recursos en la circulación social.¹⁰

És, doncs, a través de l'ensenyament, d'aquest mecanisme valuósíssim de socialització, que es transmet una determinada

visió de la història. Una visió que de cap de les maneres pot ser neutral perquè estarà sempre en funció dels interessos nacionals de l'estat en qüestió:

La historia, por tanto, no es meramente un legado inerte e inmutable sino algo que se construye día a día en el propio proceso de socialización y que legitima siempre la situación presente. Tal es el mecanismo por el que se materializa esa «comunidad imaginada» en la que se basan los nacionalismos.¹¹

Si repassàrem el que ha estat la transmissió de la disciplina de la història al llarg dels dos darrers segles, obtindríem una molt tergiversada versió dels fets del passat esdevinguts al si de la península ibèrica. Més encara, se n'ha fet una interpretació condicionada de totes totes per la visió unitarista i uniformitzadora elaborada a partir d'un determinat territori nacional: Castella. A l'Espanya contemporània hi ha prevalgut sempre el mateix reduccionisme que va afectar l'anomenada «Generació del 98» en relació a la concepció de l'Estat espanyol. El mateix reduccionisme que permeté a Unamuno, Ortega y Gasset, Américo Castro, Claudio Sánchez Albornoz, Ángel Ganivet, etc., d'identificar la cultura i la llengua espanyoles amb les pròpies de Castella. I aquesta confusió i aquesta mistificació són les que han impedit de bastir un Estat espanyol plurinacional.¹² La raó que explica aquesta voluntat uniformitzadora no ha estat, en la majoria dels casos, innocent, sinó que ha respost a una voluntat deliberadament política que s'ha mantingut invariable fins als nostres dies. Val a dir, però, que la puixança dels nacionalismes perifèrics i la plena conso-

lidació de l'estat de les autonomies han enrocat els partidaris d'un estat nacionalment homogeni, cosa que ha impulsat amplis sectors de la dreta espanyola i de la classe política que els representa a esperar temps més propicis per a la represa o tornada als postulats tradicionals. En aquest sentit, l'arribada del PP al govern de l'Estat va possibilitar aquesta anhelada tornada a les doctrines heretades indirectament o directa dels pares de la diàspora franquista, i l'*Informe* de la Real Academia de la Historia no és sinó una peça més del complex engranatge uniformitzador que ha posat en funcionament el govern de José María Aznar. S'hi han d'afegir, a més a més, la paralització del desenvolupament de les competències autonòmiques; la política uniformitzadora duta a terme en camps tan aparentment innocus, però tan carregats de simbolisme com el de les matrícules del parc automobilístic; la croada frontal contra el nacionalisme democràtic basc; i la ratificació, per omissió, de tota una sèrie de preceptes i mesures preventives que miren sempre d'entrebancar qualsevol intent que incremente el lleu grau d'autonomia a què han arribat les anomenades «nacionalitats històriques». I tot plegat adobat amb la sacralització d'una Constitució de la qual no es preveu cap possibilitat de desenvolupament, i que ha estat, tot sovint, moneda de canvi o de xantatge del discurs polític, el qual ha fet servir la carta magna com a escut protector dels «atacs» sobiranistes o simplement autonòmics provinents de les nacionalitats «perifèriques» més dinàmiques.

Amb aquesta nostra particular i intransferible versió del que ha estat, fins ara, l'ensenyament de la història a l'Estat espanyol, arribem al moll de l'os de la

qüestió: si més no des del segle XVIII, la Història ha estat un panegíric de les glòries d'una Espanya única. I en aquest panegíric hom no ha dubtat ni un instant a tergiversar, sempre que ha estat necessari, les dades i els fets amb què es basteix el discurs històric. Aquesta visió uniformitzadora de la història d'Espanya, però, té i ha tingut en totes les èpoques detractors força significatius. Al segle XIX, per exemple, Cánovas del Castillo afirmava que Espanya era, per damunt de tot, una entitat produïda de manera natural per la història, «un organisme amb caràcter essencial i permanent». La rèplica, però, a aquesta concepció paraestatal provinent del ministre Cánovas no va trigar gaire. Quan, el 1886, es va saber que la Real Academia de la Historia de Madrid havia llançat el projecte d'una nova «Historia General de España», la revista barcelonina *La España Regional* publicà un entrefilet ben significatiu:

Lo que no debemos de ningún modo dejar pasar sin protesta, es que la primera corporación académica de España siga en el momento actual un sistema para la redacción de la nueva historia, que no se aviene con los adelantos modernos y es completamente contrario á la naturaleza de la historia española. Hoy no es posible sino bajo un criterio político preconcebido ó dando muestras de no admitir la realidad de los hechos redactar una historia de España considerando la moderna nación como un conjunto que siempre hubiese existido [...]. Hoy, por lo contrario, los adelantos exigen que la tarea de la Academia se reparta, no según los períodos históricos, sino partiendo de los cuatro principales grupos etnográficos en que la nación se halla dividida.¹³

Aquest fragment és força significatiu perquè condensa tres crítiques fonamentals al tractament de la història segons la concepció de la Real Academia de la Historia de Madrid:

1. La necessitat d'adoptar els avenços («los adelantos modernos») que s'han produït a les ciències socials, sens dubte amb la finalitat d'arribar a un grau més alt d'objectivitat i, per tant, de científicitat en la disciplina de la història.

2. El qüestionament d'una Espanya ontològicament mil·lenària.

3. L'exigència de la diferenciació d'una sèrie de petites «històries nacionals», corresponents a les nacionalitats més fortes existents a la península («los cuatro principales grupos etnográficos»), tot i que integrades en una Història general d'Espanya.

Totes tres crítiques són d'una vigència pregonja si tenim en consideració que la mentalitat que destil·laven els historiadors de la Real Academia de la Historia de Madrid el 1886 és molt semblant a la dels membres numeraris de l'actual Real Academia de la Historia. En un llibre de publicació recent, significativament titulat *España como nación*,¹⁴ alguns d'aquests membres, juntament amb d'altres historiadors, es dediquen a fonamentar l'existència de la nació espanyola amb argumentacions que es remunten a l'edat mitjana i, fins i tot, a l'època antiga: és el cas del capítol elaborat per L. Suárez-Fernández. La idea, per tant, d'una nació espanyola anterior a la unió de les corones de Castella i Aragó, que només es va fer efectiva amb la instauració «por justo derecho de conquista» de la dinastia borbònica, encara perdura en un ampli sector de la Real Academia de la Historia.

Considerarem ara quin ha estat el tractament de la història al llarg dels darrers tres quarts del segle XX. Partirem de l'obra *La guerra que aprendieron los españoles*,¹⁵ un llibre d'història que tracta d'altres llibres d'història; de la història que van aprendre els espanyols —i els catalans— durant el període franquista i fins el 1983. Un treball d'investigació la finalitat del qual és desvetllar la versió maniquea que oferien els llibres de text del batxillerat durant un període en què s'evidencia el paper ideològic d'«*arma arrojadiza*» assignat a la història pel règim de Franco: la història com a principal valedora, instrument de justificació i veritable aparell de propaganda del règim esmentat. Són precisament aquests continguts despulladament ideològics, que foren objecte d'una regularització minuciosa i un control recelós, els que han deformat i determinat la consciència col·lectiva de bona part dels ciutadans de l'Estat espanyol¹⁶ —i, també, la mena de nacionalisme estatal no reconegut per aquells qui el professen de manera vergonyant. Una consciència i una cosmogonia hispàniques que, lluny d'esvair-se amb la instauració de la democràcia, i com a conseqüència d'una transició mal païda i massa sovint magnificada, no han fet sinó perpetuar-se.¹⁷

A desdir del discurs aparentment progressista dels partidaris de l'amnèsia col·lectiva,¹⁸ en referència als crims —materials, psicològics i polítics— del passat, la idiosincràsia del règim franquista i les conseqüències que se'n deriven s'han perllongat enllà de la mort del dictador, fins al punt d'hipotecar greument el present i el futur de la convivència democràtica entre totes les nacionalitats de l'Estat espanyol, precisament perquè en qüestiona la

pluralitat lingüística i cultural. És ara, doncs, quan es fa més necessària una revisió del tractament de la història al llarg dels dos darrers terços del segle, ni que això supose una devaluació de la que fins ara ha estat una sacralització espúria i una exaltació a ultrança de l'estat de les autonomies. Perquè val a dir que el model de l'estat de les autonomies –l'anomenat «café para todos»– constituí en un primer moment una solució preemptòria –jo en diria més aviat un ajornament– al «problema» de les «nacionalitats perifèriques». A hores d'ara, però, aquest model mostra símptomes evidents de caducitat, per no dir de crisi declarada, a pesar que, igual que la transició, s'haja intentat d'exportar com a model polític a seguir pels estats que han patit processos autoritaris semblants al de l'Estat espanyol. En aquest sentit, l'atrinxerament que mostren a hores d'ara els que s'autodefineixen com a «constitucionalistes», enfront dels «nacionalistes»,¹⁹ té molt de subterfugi irreverent que respon al dogmatisme ranci d'un neonacionalisme espanyol encobert, molt a prop dels postulats ideològics heretats per via directa del reaccionarisme predemocràtic, ço és, del franquisme. Una actitud que no debades casa a la perfecció amb la involució experimentada, en matèria autònoma, durant la legislatura actual.²⁰

LA HISTÒRIA D'ESPANYA DURANT LA DICTADURA FRANQUISTA

La història ha estat, sempre, l'ullal on han anat a parar les aigües tèrboles de la mistificació nacional. Que el franquisme en va fer ús de manera interessada és, a hores d'ara, una obvietat fins i tot per a aquells qui combregaren amb el règim feixista.

Un règim que mostrà de bon començament una obsessió per deformar la història o, millor encara, per adequar els esdeveniments històrics –immediats i no immediats– al seu projecte nacional. El franquisme buscava els fils de l'argumentació falsament racionalitzadora que legitimara històricament i política la instauració d'un règim autoritari, legitimació que, d'altra banda, no havia aconseguit d'imposar amb la victòria militar. Tot i això, els nivells de manipulació històrica vacil·laren entre la doctrina de caire fonamentalista –de naturalesa eminentment pamfletària– i l'obertura necessària a l'exterior, impel·lida per la pressió política nacional i internacional i la inviabilitat de l'autarquia econòmica. Una manipulació ideològica, doncs, sempre a la baixa conforme avançaven els anys i a desgrat de les oscil·lacions conjunturals i més aviat efímeres.

Durant el franquisme, el procés de socialització en els valors nacionals d'una Espanya sacra i gairebé sempiterna s'endegava fonamentalment a través de dues assignatures: «Historia» i «Formación Política». No podem oblidar, però, que tots els plans d'estudis del règim estaven impregnats de l'«*espíritu nacional*»: de manera directa o transversal els continguts conceptuals i actitudinals, i, en definitiva, els valors del sistema educatiu, reflectien i estaven supeditats absolutament als interessos del règim feixistitzant. L'evolució del sistema educatiu espanyol, però, havia de patir necessàriament, ja ho hem comentat adés, un procés de desideologització, d'assuaviment de les directrius nacionalitzadores. Si comparem alguns dels textos dels diversos plans de batxillerat que es van aplicar del 1937 al 1975 –un total de cinc, a més de les modificacions

pertinents— observarem amb més claredat els canvis que s'hi van produir. Al pròleg del pla d'estudis del 1938 podem llegir les premisses següents:

La revalorización de lo español, la definitiva extirpación del pesimismo anti-hispano y extrangerizante, hijo de la apostasía y de la odiosa y mendaz leyenda negra, se ha de conseguir mediante la enseñanza de la Historia Universal (acompañada de la Geografía), principalmente en sus relaciones con la de España. Se trata así de poner de manifiesto la pureza moral de la nacionalidad española; la categoría superior, universalista, de nuestro espíritu imperial, de la Hispanidad, según concepto felicísimo de Ramiro de Maeztu, defensora y misionera de la verdadera civilización, que es la Cristiandad.²¹

La cita ens estalvia comentarís. No em puc estar, però, de fer-ne esment, per acabar d'exemplificar aquesta dèria primerenca del règim per la «literatura nacionalista hispànica», de citar un petit fragment extret de l'article 1r de la Base IV de l'esmentat pla d'estudis del 38 en el qual, i referint-se específicament a l'assignatura d'«Història», diu textualment:

Metódica enseñanza desde el repaso de la Geografía e Historia elementales hasta las líneas características de la Historia del imperio español y fundamentos ideológicos de la Hispanidad.²²

El 1953, després de catorze anys de vigència del pla del ministre Sáinz Rodríguez, un nou estat jurídic es va covar amb una ordenació que no feia cap aportació de consideració a la pressuposada

missió que havia de complir l'assignatura d'«Història», però que, en canvi, sí que explicitava el contingut de l'assignatura «Formación del Espíritu Nacional». Vet aquí una perla que palesa, una vegada més, l'egolatria ditiràmica d'un règim que havia perdut clarament l'oremus en endinsar-se en el camí de «la España en lo universal»:

Los cuestionarios y enseñanzas de la Formación del Espíritu Nacional se orientarán principalmente a infundir a los alumnos desde los primeros cursos el conocimiento de la misión de España en la historia; su servicio a los altos valores de la concepción católica de la vida; la significación que sus hombres y hechos representativos han tenido en la historia universal; la acción de España en América y el valor de la comunidad de los pueblos hispánicos, y las instituciones y principios fundamentales del Movimiento Nacional, especialmente la unidad religiosa, la doctrina social y el servicio del bien común de la patria.²³

DE LA TRANSICIÓN A LA LOGSE

Els plans educatius successius que van anar apareixent fins a la mort de Franco, van apaivagar de mica en mica, i a l'ordre de les exigències dels temps, l'integrisme d'arrel feixista d'un règim que mirava d'adaptar-se. Amb José Luis Villar Palasí al capdavant del Ministeri d'Educació, però, s'aprovà, el 1970, una última llei segons la qual s'establí un temari molt exhaustiu i detallat per a l'assignatura d'«Història d'Espanya» (impartida en 3r de BUP, l'e-

ivalent al 1r curs del Batxillerat actual) que es decantava clarament per l'estudi cronològic. El temari de l'assignatura començava amb «las raíces de España en el Mediterráneo prerromano», passava per «la España de los Reyes Católicos», i acabava amb «la guerra de España» i «los problemas políticos, sociales y económicos de Hispanoamérica durante el siglo XX». El currículum d'aquell pla d'estudis es va mantenir invariable per a tot Espanya fins el 1990, any en què va entrar en vigor la LOGSE (Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu), amb Javier Solana com a ministre d'Educació.

EL DEBAT DE LES HUMANITATS

L'INFORME DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA²⁴

La publicació, el 28 de juny del 2000, de l'*Informe sobre los textos y cursos de historia en los centros de enseñanza media* va revifar el debat que ja s'havia engegat tres anys enrere amb l'anterior ministra d'Educació, Esperanza Aguirre. Un debat que va somoure la consciència adormida de bona part de la societat espanyola i catalana, per tal com tant la classe política com el col·lectiu de l'ensenyament i un ampli sector de l'opinió pública, s'hi van sentir implicats. La premsa i els mitjans de comunicació en general se'n van fer ressò de seguida. Una allau de notícies i d'articles d'opinió va omplir les pàgines dels diaris d'arreu de l'Estat, amb una intensitat i una freqüència irregular, però constant, des del mes de juny, sobretot a partir de la data de publicació de l'esmentat *Informe*, fins al mes de gener.²⁵

En l'*Informe*, l'Academia acusava les comunitats amb llengua pròpia d'haver tergiversat l'ensenyament de la història en funció dels seus interessos. Segons els redactors de l'*Informe*, els llibres de text d'aquelles comunitats, corresponents als cursos de l'Educació Secundària Obligatoria, donaven una visió «parcial, sesgada e inexacta» de la història d'Espanya. Miraren d'il·lustrar, per mitjà només de dos exemples, d'Euskadi i de Galícia, la presumpta tergiversació de la història als llibres de text d'ambdues comunitats. De Catalunya, però, no en van posar cap. Es denunciava, d'una banda, partint de l'anàlisi d'un llibre de text autoritzat pel Departament d'Ensenyament del País Basc, que l'educació impartida a les *ikastolas* s'inspirava «en ideas nacionalistas favorecedoras del racismo y de la exclusión de los lazos comunes». I, de l'altra, s'hi criticava el fet que en un llibre de text que es feia servir a Galícia la història d'aquesta comunitat abastava més pàgines que no els esdeveniments històrics que afecten el conjunt de l'Estat. Es titllava, per tant, d'«excés localista» i de «manca d'una visió global de la història d'Espanya» aquests textos. A més a més, una gran part de l'argumentació estava destinada a combatre «la gran influència» del «sociologisme» i l'«obsessió pedagògica», en detriment del mètode cronològic i de memorització de les dades i dels grans protagonistes de la història. En definitiva, es treia a col·lació una inèrcia tendenciosa que, segons els acadèmics que havien elaborat el document, havia de ser combatuda: «el círculo vicioso establecido entre la supuesta pugna nacionalismo españolista-nacionalismos periféricos».

Les reaccions de polítics i especialistes van ser immediates. Els historiadors cata-

lans, a més de qualificar el document de molt poc rigorós i de negar-ne la validesa científica, no van dubtar a assenyalar la maniobra política que hi havia al darrere de l'*Informe*, molt d'acord amb «la línia dels últims missatges llançats des del govern central per tornar a imposar una visió unitarista de la història».²⁶ Albert Balcells, president de la secció d'Història de l'Institut d'Estudis Catalans, va apuntar que «cap dels membres catalans de l'Acadèmia de la Història havien estat consultats per a l'elaboració d'aquest informe»,²⁷ malgrat l'oferiment que aquella institució va fer al Ministeri d'Educació «d'assessorar-lo per supervisar com es reflectia arreu de l'Estat la història de Catalunya i dels Països Catalans en l'ensenyament de la història d'Espanya».²⁸ I el mateix president de l'IEC, Manuel Castell, va advertir que una visió unitària de la història d'Espanya podria entrar fins i tot en contradicció amb l'actual marc constitucional de l'Estat. Molt diferent, però, va ser la resposta dels historiadors espanyols. Javier Tusell, Antonio Domínguez Ortiz, Celso Almuíña, Julio Baldeón i Ramón Villares, entre d'altres, es van mostrar bastant d'acord amb l'*Informe*. El primer, per exemple, va declarar que el contingut general de l'*Informe* era «perfecto». No hi van faltar, però, les veus dissidents, com la del catedràtic d'Història del Pensament de la UNED, Santos Juliá, qui va criticar amb rotunditat la manca de rigor científic i l'arbitrarietat en l'elaboració de l'*Informe*.²⁹

Per la seua banda, tots els representants de l'espectre polític de Catalunya, tret del PP, van manifestar, amb matisos, el seu rebuig unànim pel contingut de l'*Informe*. El més contundent va ser el secretari ge-

neral d'ERC, Josep-Lluís Carod-Rovira, que va desqualificar-lo tot assegurant que la Real Academia defensava «uns plantejaments que són molt lluny del marc democràtic i legal de l'Estat espanyol», cosa que demostrava «l'obsessió uniformista» i «l'al·lèrgia a la diversitat» d'aquella institució i del govern del PP.³⁰ El govern basc, en paraules del conseller d'Educació, Ignacio Oliveri, va considerar que l'*Informe* de l'Academia era una greu ofensa no només per a les *ikastolas* sinó també per a tota la societat basca. Cal tenir en compte que el llibre citat per l'Academia com a exemple apologètic de racisme i xenofòbia no es fa servir a les *ikastolas* i, per tant, no hi aportava cap prova contundent. A Galícia, a banda de la tímida defensa que va fer pública Marta Álvarez, portaveu popular d'Educació, les crítiques més dures van ser protagonitzades pel Bloque Nacionalista Galego, que acusà els acadèmics de «sectaris» i de «posar-se al servei de la política governamental contra el nacionalisme». I, finalment, els consellers socialistes d'Educació d'Aragó, Balears, Castella-La Manxa, Andalusia i Extremadura asseguraren que l'*Informe* no contribuïa a la pacificació del sistema educatiu, i que a les seues respectives autonomies no hi havia cap problema en l'ensenyament de la història.

Els articles d'opinió apareguts a la premsa van ser firmats, majoritàriament, per experts en la matèria —historiadors i professionals dedicats a l'ensenyament de les assignatures corresponents a aquesta àrea del coneixement— i, més circumstancialment, per escriptors, periodistes i diletants més o menys oportunistes. Tots ells, però, «afectats», tal i com argumentàvem mes amunt, per l'òptica o la perspectiva «nacional» des de la qual fonamentaven les

seues opinions. Per regla general, les argumentacions, i en alguns casos fins i tot el to, eren força diferents segons la procedència sociocultural dels especialistes. És el cas, per exemple, del «debat» publicat a *El País* el 25 de juny, poc abans que es féra públic l'*Informe* de la Real Academia. El catedràtic d'Història Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona, Borja de Riquer i Permanyer, hi tractava de fer entendre que l'ensenyament de la història, atès el context sociocultural i el marc juripolític actuals de l'Estat espanyol, n'havia de respectar la pluralitat nacional i lingüística, i convergir cap a l'àmbit supraestatal de la Unió Europea:

La enseñanza de la historia en el contexto de la globalización y en el actual marco constitucional español debe ser congruente con esta doble situación, la de la inserción en un mundo cada vez más interconectado y en una realidad pluricultural como la hispánica. [...] Debemos partir de la propia realidad del presente, del marco político constitucional del Estado de las autonomías y aceptar que hay una pluralidad de identidades, y que España hoy es pluricultural precisamente porque es plurinacional.³¹

Celso Almuíña, professor de la Universidad de Valladolid, en canvi, posava el pes de la seua argumentació en la necessitat de confluir envers una concepció global i única de l'ensenyament de la història d'Espanya: «...de lo que se trata es de dar una visión integrada del conjunto (Historia de España), al tiempo que dialéctica de cada una de las diversas partes que la componen. Sujeto plural o compuesto, pero, en definitiva, un único sujeto llamado España».³²

En tot aquest debat sobre la possible objectivitat i imparcialitat de l'ensenyament de la història a l'Estat espanyol, la hipocresia, les veritats a mitges o la deformació deliberada, han estat, ben sovint, el denominador comú de gran part de les argumentacions. Hi ha, però, qui s'ha atrevit a sacsejar quatre veritats, o si més no algunes opinions sinceres, exemptes de segones intencions o de lectures entre línies. I això fa de mal pair perquè qüestiona la parafernàlia pseudocientífica d'aquells que aspiren a una narració «asèptica» de la història.

En aquest sentit, i pel que fa a la qüestió dels particularismes i de la concreció de què és història local, nacional, estatal i supraestatal, tot depén, com dèiem a l'inici, de la perspectiva de cadascú; de quin és l'àmbit nacional al qual s'adscriu. Perquè d'això dependrà, en bona mesura, la referència nacional i l'abast dels discursos històrics que elaborem. Com s'apuntava a un editorial del diari *Avui*,³³ «caldría que els acadèmics de la història entenguessin que hi pot haver una diferència prèvia a l'hora de definir què és 'particular'. En allò que s'entén per 'perspectiva nacional, regional i local' allà i aquí. [...] Allò que per a vostès és 'particular i local' aquí per a molts és 'general'». En una hipotètica relació de cercles concèntrics, es tractaria, doncs, de definir quines són les interseccions, excloents i/o incloents, dels conjunts (les nacions); i d'esbrinar-ne quin és el cercle major (l'entitat supraestatal). Les combinacions seran, segons aquesta relació hipotètica, tan abundoses com les adscripcions nacionals dels argumentadors.

En un article publicat,³⁴ arran d'aquesta polèmica, el sociòleg i periodista Salvador Cardús s'hi mostrava ben explícit pel

que fa a la veritable dimensió nacional, i per tant política, de tot aquest encenall identitari:

Tot el document, doncs, respira vocació de servei –ben recompensat– a l'Estat. Els seus membres estan preocupats pel paper polític de l'ensenyament de la història, que, diuen, hauria de dedicar-se preferentment a l'estudi de la pròpia nació –la pròpia d'ells, s'entén– per seguir sent la garantia de la invenció de la memòria col·lectiva de la realitat constitucional política espanyola [...]. Certament, seríem hipòcrites si no acceptéssim que aquest és el paper que també aquí s'ha reclamat sovint per a la introducció de la història de Catalunya a les nostres escoles. Però aquest problema no és ni de qualitat, ni de rigor, ni de particularismes, ni d'objectivitat: el problema és, ras i curt, saber quina és la nació de referència que tenim uns i altres.

Manuel Vázquez Montalbán posava també al descobert les visions antagòniques de la història de l'Estat que hi ha entre un espanyol jacobinista i un català que lluita per la sobirania nacional de Catalunya:

quan un unitarista espanyol explica la guerra del comte-duc d'Olivares i els catalans, es limita a censar fets incontestables i li semblen justos perquè la victòria del comte-duc va permetre avançar pel camí de l'unitarisme espanyol. Però no és aquesta la percepció d'un catalanista, que, quan canta l'himne nacional català, *Els segadors*, proclama que tallarà el coll a tot aquell que intenti ocupar Catalunya a la força.

Vázquez Montalbán reblava el clau de l'argumentació amb l'afirmació següent:

veig difícil un consens sobre la història d'Espanya –pel uns– o de l'Estat espanyol –pels altres. Em sembla que hi haurà una historiografia de dues velocitats. En la velocitat de fons, constant, bona part dels llibres autonòmics seguiran escrivint-se des de la raó nacionalista ajornada, però mentre els polítics seguiran més o menys dins de l'esperit del pont aeri, pactant i consensuant fins que la història ens separi.³⁵

I l'historiador i director de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, Josep Fontana, declarava en una entrevista que

en la medida en que el Estado se sustenta en la idea de que es una emanación de la nación y que está legitimado porque representa los intereses y el consenso de la nación, es imposible que una historia hecha sobre estos ejes no sea nacionalista: española, vasca o catalana, pero forzosamente lo será.³⁶

La necessària adscripció identitària dels discursos històrics, exemplificada amb les opinions convergents de tots tres pensadors, al meu parer força il·lustratives de l'afer envitricollat que estem tractant, ens porta, una vegada més, a la qüestió central que hem plantejat des de l'inici de l'argumentació: la de la pretesa objectivitat en el tractament de la història. En aquest sentit, és evident que tota nacionalitat occidental necessita avui, encara, dels discursos històrics que n'expliquen l'existència i justifiquen les raons de la continuïtat. Les dosis

inevitables d'egolatria romàntica i, fins i tot, de dogmatisme cec que puguen sorgir després en l'elaboració d'aquests discursos és, però, el que hauríem d'evitar, si volem mantenir uns nivells acceptables d'actitud democràtica que garanteixen mínimament la convivència. Sembla, doncs, que la subjectivitat en la narració dels discursos històrics és inevitable. Manipulem el passat al dictat dels interessos de la memòria col·lectiva de la nacionalitat a què ens adscriuim –o ens subjuguem–, i a la recerca del manteniment de la nació de la qual, conscientment o inconscient, ens sentim solidaris. Però cal reconèixer que el grau de tergiversació a què podem arribar en el desenvolupament d'aquests discursos historiconacionals és ben diferent segons es tracte d'un sistema totalitari o d'un de parlamentari. El grau de falsedat serà infinitament major en el primer que no pas en el segon. I l'avantatge que ofereixen els sistemes democràtics consisteix a presentar simultàniament diverses interpretacions i versions del passat, amb la qual cosa el marge de crítica i la capacitat de tria dels ciutadans és incomparablement més gran que no el que permeten els sistemes dictatorials.

Per tant, seguint l'argumentació anterior i tenint en compte la renovació didàctica de l'ensenyament de la història que s'ha dut a terme els darrers anys, hauríem d'aspirar al ple desenvolupament d'aquest esperit crític. Alhora, hauríem de dotar l'alumnat dels instruments cognitius i de l'aparell crític necessaris que els permeten de triar les opcions que s'adiguen millor a les seues particulars interpretacions, amb la condició que aquestes interpretacions s'ajusten al rigor científic d'una exposició sincera, oberta i variada de la

Història. S'hi haurien d'afegir, a més a més, alguns dels principis axiomàtics proposats, per exemple, per Enrique Moradiellos, professor d'Història Contemporània en la Universitat d'Extremadura, com ara l'exigència crítica d'una base material i contrastable de proves i evidències per a corroborar la veracitat d'un relat sobre el passat, o la proscripció de l'anacronisme en el relat històric.³⁷ El mètode cronològic i memorístic, i la visió ortodoxa i homogeneïtzadora que propugnen els membres de la Real Academia de la Historia, no semblen els més adients, doncs, per estimular aquest sentit crític. Perquè únicament de la confrontació minuciosa i de l'estudi comparatiu de totes les versions de la història, en podrà fruir la «veritat» de la Història de tots, i no només la dels vencedors sobre els pàries dels vençuts i de les nacions amagades.

LA DECLARACIÓ DE SAN MILLÁN DE LA COGOLLA EN FAVOR DE LES HUMANITATS:³⁸
«LAS GLOSAS POPULARES»

El 10 de juliol del 2000 nombrosos càrrecs institucionals del PP –al voltant de 800 parlamentaris procedents d'arreu de l'Estat– es van traslladar expressament al monestir de Yuso, situat a la localitat de San Millán de la Cogolla (La Rioja), per llegir públicament un document que demanava la protecció i potenciació de la llengua castellana. Amb aquest acte, ple de simbologia, el govern central refermava la seua hegemonia política i aconseguia d'acaparar i monopolitzar el protagonisme d'un neonacionalisme desacomplexat. La tria d'aquest enclavament no era debades, ja que en aquell monestir de Yuso es troben les primeres manifestacions escrites de

la llengua castellana (i de l'èuscar): les *Glosas emilianenses*. El manifest tenia com a precedent més immediat el dictamen sobre l'ensenyament de les Humanitats elaborat per l'Academia de la Historia. D'aquesta manera, el vincle entre el govern central i aquella institució paragovernamental es feia, si cap, encara més evident. Ràpidament, les reaccions a la premsa, en forma d'article d'opinió o de notícia, van ser, com va passar amb la publicació de l'*Informe* de la Real Academia de la Historia, abundants i contradictòries. No farem ara, però, la crònica de tota la paperassa generada per la publicació del «Manifest del PP», entre altres coses, perquè reincidiria en les argumentacions esgrimides amb anterioritat amb motiu de la publicació de l'*Informe* esmentat. Val a dir, però, que el «Manifest» era una baula més en la cadena de transmissió espanyolista que s'amagava al darrere de l'esborrany dels decrets de les Humanitats que havia anunciant la ministra d'Educació Pilar del Castillo. Un esborrany, d'altra banda, cada vegada més consensuat –atesa la retirada per part de CIU, i de l'oposició en general, de les postures contràries mantingudes per aquest sector al principi de tot el procés, i imminent a mesura que ha passat el temps. De fet, una desena d'experts van treballar, al si del Ministeri d'Educació i de manera intensiva, en l'elaboració del projecte de reforma de les Humanitats. A hores d'ara, les rebaixes aconseguides en relació amb aquest projecte –una de les banderes més emblemàtiques del govern del PP en la legislatura actual heretada com una de les assignatures pendents de la legislatura anterior– han estat més aviat minses. S'ha aconseguit que l'assignatura impartida al segon curs del batxillerat

continue anomenant-se «Història» i no pas «Història d'Espanya», només pel fet que la LOGSE impedeix de fer canvis de nomenclatura en les matèries acadèmiques. No s'ha pogut evitar, però, la inflació horària en gairebé totes les assignatures de tots els cursos de l'ESO i del batxillerat, i la reducció lectiva –a una hora setmanal– de les assignatures de Música i d'Educació Plàstica i Visual. I tot plegat amb la promesa incomplida d'un finançament que mai no arribarà a materialitzar-se del tot, tal i com haguera volgut la comunitat educativa. Finalment, una vegada acomplerts els passos preceptius de consulta al Consell d'Estat, a la comissió general de la Conferència Sectorial d'Educació i al Consell Escolar de l'Estat, el Ministeri d'Educació va remetre el projecte de reforma de l'educació secundària al Consell de Ministres, el qual va aprovar l'esmentada reforma el 29 de desembre de 2000. D'aquesta manera, la ministra Pilar del Castillo va complir l'objectiu marcat per José María Aznar de fer un tomb radical en gran part dels continguts de cadascuna de les matèries que s'estudien a l'Estat espanyol per homogeneïtzar-los i especificar-los.

A TALL DE CONCLUSIÓ

El debat que va generar la publicació de l'*Informe* de la Real Academia de la Historia al voltant de les humanitats, palesa, una vegada més, que la qüestió nacional a l'Estat espanyol no està resolta, i que la «panacea» de l'estat de les autonomies no ha estat sinó una manera ràpida però ineficaç, acceptada de vegades a contracor i no assumida en profunditat, d'apedaçar el forat que soscava històricament la unitat

de l'Estat. Prova d'aquesta acceptació *sui generis* de l'estat de les autonomies i de la Constitució són les crítiques emanades els darrers anys d'una sèrie d'informes emesos per institucions paragovernamentals, com ara l'Academia de la Historia o el Consejo Económico y Social (CES). Aquesta última institució, per exemple, denunciava en un dictamen, tan sols dos dies després de la publicació de l'*Informe* de l'Academia, que les «disfuncions creades pel mapa autonòmic amenaçaven la unitat del mercat i la cohesió social espanyoles». Una clara mostra, doncs, del recel i l'animadversió del CES a la pluralitat lingüística i nacional de l'Estat espanyol. D'altra banda, la Declaració de San Millán de la Cogolla va fer costat a la iniciativa de la Real Academia de la Historia que formava part d'una

estratègia paraestatal d'homogeneïtzació correctiva de la primitiva i ja rovellada fórmula de l'estat de les autonomies, fórmula que havia dominat en les legislatures anteriors. Per tot plegat, és clar que el projecte de reforma de les Humanitats respon, principalment, a una estratègia política, més que no sociocultural i educativa, avalada per la potestat legislativa i per la prepotència moral que proporcionen les majories absolutes. Perquè la història té aquest terrible poder performatiu que duu a què tothom vulga reconstruir-la a imatge i semblança seua. Perquè els governs, tal i com hem mostrat, miren de fer servir la història al dictat dels seus interessos. I perquè és impossible, en definitiva, l'objectivitat –en el sentit de neutralitat– en la construcció del discurs històric. □

1. La teoria més reeixida de Karl R. Popper respon al mètode de la verificació per falsació, segons la qual una hipòtesi que no pot ser sotmesa a refutació no pot ser considerada científica. El llibre *Conjectures i refutacions* (1962) exposa amb claredat la concepció del mètode científic de Popper.
2. *La gestión de la memoria. La Historia de España al servicio del poder*. Juan Sisínio Pérez Garzón, Eduardo Manzano, Ramón López Facal i Aurora Rivière. Editorial Crítica, Barcelona, 2000.
3. Utilitzem aquest terme, «nacionista», segons l'acceptació amb què el va fer servir Joan Fuster al *Diccionari per a ociosos*.
4. Al número 4 de *L'Espill*, hi ha un interessant dossier sobre «Multiculturalisme, identitat i ciutadania» –a càrrec de Miquel Siguan, Enric Sòria, Montserrat Guibernau i Agustí Colomines– que pot ser completat amb un altre dossier que sobre «Neonacionalisme espanyol» va ser publicat al número 3 d'aquesta revista.
5. «La responsabilidad de los historiadores», dins: *Letra Internacional*, 68. Madrid, tardor 2000.

6. *El dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa occidental*. Josep R. Llobera. Anagrama, Barcelona, 1996.
7. Sobre aquesta qüestió, podeu consultar els llibres següents: *Nacionalisme*. Isaiah Berlin. Tàndem, València, 1997 i *Nacionalisme*. Ernest Gellner. Universitat de València-Afers, Catarroja, 1998.
8. El cas de l'historiador hispanista Paul Preston (Liverpool, 1946) constitueix una de les excases excepcions a aquesta regla. Un exemple de l'esperit crític i dissident d'aquest historiador anglès són les declaracions que va fer a València, el 3 de juliol del 2000, amb motiu de la presentació de l'edició revisada i corregida d'una de les seues obres més emblemàtiques: *La guerra civil española* (1986 i 2000). En aquella ocasió, i respecte a la polèmica entorn de la publicació de l'*Informe* de la Real Academia de la Historia, va fer la declaració següent: «el informe de la Real Academia de la Historia (RAH) ofrece una visión dictatorial de la historia y apuesta por una opción única, como pasó en el franquismo. [...] El informe de la Academia de la Historia carece de base

- científica y se limita a hacer preguntas como si fuera una encuesta». («El informe de la Academia ofrece una visión dictatorial de la historia», *Levante*, 4-7-2000, p. 76.)
9. «Maravilloso y terrible», Gabriel Tortella. *El País* (31-12-2000), p. 15.
 10. Del pròleg de Julio Aróstegui (p. 18) a *La guerra que aprendieron los españoles. República y guerra civil en los textos de bachillerato (1938-1983)*. José Antonio Álvarez Osés, Ignacio Cal Freire, Juan Haro Sabater i M. Carmen González Muñoz. (Prólogo de Julio Aróstegui). Los libros de la catarata, Madrid, 2000. D'altres llibres que han tractat el tema, tot i que de manera irònica, són *El florido pensil* i la *Enciclopedia Álvarez*.
 11. *Op. cit.* (p. 20).
 12. Aquesta tendència uniformitzadora ha estat dominant arreu del món des que s'instaurà oficialment l'ensenyament de la història a les aules. En aquest sentit, és interessant la declaració de Mila Belinchón, catedràtica de secundària de l'IES La Morería de Mislata (València): «Desde el siglo XIX en que se generalizó su estudio, la enseñanza de la historia ha aspirado a la pretensión de formar patrióticamente a los individuos y en función de este objetivo fueron seleccionados los contenidos de la materia para el aprendizaje escolar y se acuñaron los tópicos romántico-nacionalistas que de una u otra forma se han mantenido hasta la actualidad» («Algunos interrogantes sobre el debate de la historia», Mila Belinchón. *Levante*, 4-7-2000, p. 4).
 13. «Historia de España por la Academia de la Historia de Madrid», *La España Regional* (16-IV-1887), pp. 181-182, citat per Manuel Martí: «Amb melic o sense. La Història i les nacions d'ací», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 29, Catarroja, 1998, p. 20.
 14. *España como nación*, Real Academia de la Historia (diversos autors). Planeta, Barcelona, 2000, 253 pàgines.
 15. *Op. cit.*
 16. És interessant, en aquest sentit, l'opinió de Gil-Manuel Hernández, sociòleg de la Universitat de València: «Hi ha un franquisme sociològic encara molt fort. És una qüestió d'estil de vida més que ideològica. Estan [es refereix al govern popular] a anys llum d'altres dretes d'Europa, en alguns llocs encara funciona el caciquisme. [...] No han condemnat el franquisme ni s'han atrevit a qüestionar el paper de l'església, de l'exèrcit o de la policia, com si el franquisme tinguera una idea de la democràcia *avant-la-lettre*». Declaració segons una enquesta telefònica realitzada pel periodista Miquel Calvet i recollida a l'article «Del corró a la retroexcavadora», Miquel Calvet. *El Temps* (política), 863, pp. 6-9.
 17. Sobre aquest tema són molt interessants les declaracions de Nicolás Sartorius que Gustau Muñoz i Nicolás Sánchez Durá van aplegar en forma d'entrevista a la revista de pensament contemporani *Pasajes*, 3, pp. 43-51.
 18. Per a aprofundir en aquest tema, us remetem, també, al núm. 3 de *Pasajes*.
 19. Les cometes responen a la manipulació del llenguatge als mitjans de comunicació.
 20. Vegeu l'article de Miquel Calvet.
 21. *La guerra que aprendieron los españoles* (p. 57). *Op. cit.*
 22. *La guerra que aprendieron los españoles* (p. 59). *Op. cit.*
 23. *La guerra que aprendieron los españoles* (p. 74). *Op. cit.*
 24. Publicat íntegrament al diari *El País* (28-6-2000).
 25. Escric aquest article a principis del mes de gener del 2001, abans de la publicació dels decrets de reforma de les Humanitats. Desconec, per tant, l'abast temporal i el ressò mediàtic a què arribarà el debat.
 26. «Historiadors catalans titllen l'informe de l'Academia de maniobra política», *Avui* (29-6-2000), Carol Biosca, p. 22.
 27. «Historiadors catalans titllen l'informe de l'Academia de maniobra política», *cit.*
 28. «El ministeri va ignorar una oferta de l'IEC d'assessorar-lo sobre història de Catalunya», *Avui* (30-6-2000), Carol Biosca, p. 25.
 29. Podeu comprovar les opinions de Santos Julià sobre l'Informe de la Real Academia de la Historia a les publicacions següents:
 - «La Academia se columpia», Santos Julià. *El País* (2-7-2000), p. 27.
 - «Los historiadores se desmarcan de la política» (Enquesta elaborada per Susana Pérez de Pablos i Juan J. Gómez), dins: «Sociedad: La Enseñanza de la Historia». *El País* (3-7-2000), pp. 32 i 33.
 30. «Només el PP es desmarca del rebuig dels partits catalans», *Avui* (29-6-2000), Lluís Bou/Redacció, p. 23.
 31. «Pluriculturalidad e historia», Borja de Riquer i Permanyer, dins: «Debate: La Enseñanza de la Historia de España». *El País* (25-6-2000), p. 17.
 32. «Políticamente incorrecta», Celso Almuíña, dins: «Debate: La Enseñanza de la Historia de España». *El País* (25-6-2000), p. 17.
 33. «Uniformar, uniformar, uniformar» (Editorial), *Avui* (29-6-2000), p. 2.
 34. «Estan carregats d'històries», Salvador Cardús i Ros, *Avui* (30-6-2000), p. 19.

35. «La història», Manuel Vázquez Montalbán, *Avui* (1-7-2000), p. 19.
36. «La Academia no está legitimada para censurar» (Entrevista a Josep Fontana), per Francesc Valls. *El País* (2-7-2000), pp. 12-13.
37. Vegeu «Las tribulaciones de Clío en el aula», Enrique Moradiellos. *El País* (17-8-2000), pp. 9 i 10.
38. Publicat íntegrament al diari *Avui* i a *El País* l'11 de juliol del 2000.

L'ESPILL

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

Nom i cognoms _____

Adreça _____ Població _____ Codi postal _____

Telèfon _____ a/e _____

Em subscric a la revista *L'Espill* per 3 números (1 any) a partir del número _____, raó per la qual:

OPCIÓ A: Us tramet un xec per valor de 4.000 ptes.* a nom de: Universitat de València. Revista *L'Espill*.

OPCIÓ B: Us adjunte fotocòpia de l'ingrés de 4.000 ptes.*, a nom de la revista *L'Espill*, en el compte corrent de la Universitat de València (Bancaixa, Urbana Sorolla de València: 2077-0063-51-3101204651).

* Preu a Europa: 4.500 ptes. Resta del món: 5.000 ptes.

Data _____

Signatura